

ЛУЇ-ФЕРДІНАН СЕЛІН

ПОДОРОЖ НА КРАЙ НОЧІ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2024

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

Присвячую
Елізабет Крел

ПОДОРОЖ НА КРАЙ НОЧІ

*В нас життя — тільки подорож
Через зиму і ніч,
Нам шляху треба скорого
В небесах, де не сяє ні гич.*

Пісня швейцарських гвардійців,
1793 р.

Подорожувати дуже корисно, це сприяє розвиткові уяви. Усе інше — лиш омана й утома. Наша подорож цілковито уявна. В цьому й полягає її сила.

Наша подорож — шлях від життя до смерті. Люди, тварини, міста, речі і явища — все витворено уявою. Це лише роман, не що інше, як вигадана оповідь. Так казав Літтре, а він ніколи не помилявся.

До того ж кожен може вчинити так само, як і ми. Досить лише заплющити очі.

Це по той бік життя.

Що ж, «Подорож» починається.

І я хвилююся.

Скільки всього було за чотирнадцять років...

Якби я не був такий знедолений і не мусив заробляти на шматок хліба, то, признаюсь, не розповів би нічого, не написав би жодного рядка.

Адже до мене поставились вороже. Я породив надто багато неприязні до себе.

Подивіться, скільки навколо смертей, ненависті, підступності... Подивіться, яка навколо клоака, гляньте на тих потвор...

Ох! Краще бути сліпим і глухим!

Ви, може, заперечите: «Але ж це не подорож! Злочини, від яких ви буцімто постраждали, — пусте, звичайнісінькі життєві дрібнички! Розповідь про них свідчить тільки про вашу схильність до обмов і наклепів. Оті неймовірні паскудства — лише витвір вашої хворої уяви! У вас комплекс пошуку справедливості? Він мучить вас? То й нарікайте на себе! Ви просто дивак!»

Ох, перепрошую вас тисячу й тисячу разів! Я шаленію, задихаюсь, обурююся! Лицеміри! Святенники! Мене ви не спантеличите! Саме через «Подорож» усі напались на мене! Про це я й під сокирою волатиму! Вони просто квітаються зі мною! У найголовнішому, всього й не перекажеш... Ох, як мені надокучила містика! Ну, й життя!

Якби я не був такий знедолений і не мусив заробляти на шматок хліба, то, признаюсь, не розповів би нічого. Таж я лише вшанував шакалів! Хотів бути лагідним... Дбати передусім про пожертви... «Віддай Господу свою лепту!» Я став безталанний, розпрощався з нормальною температурою тіла! Зазнав мук! Переслідувань, цькувань! Потрібні одна, дві, три чудові книжки, щоб доклати мене! Щоб я заскімлив! Я віддав свою лепту. Я був милосердий — отак-то!

Добрі наміри тішать мене... тішили мене... та вже не тішитимуть.

Якби я не був такий знедолений і пригнічений, то не розповів би нічого, надто про свою «Подорож»... «Подорож» — єдина справді лиха книжка з усіх моїх творів. Тепер я розумію себе: в глибинах душі...

Усе почнеться знову! Проби! Ви почувете, як згори, з далечі, з усіх безіменних закутків залунають слова й накази...

Те все ви побачите й скажете мені...

Ох, тільки не думайте, ніби я прикидаюсь. Я не прикидаюсь, я став навіть люб'язнішим.

Якби я не був такий пригнічений, не почувався припертим до стіни, то не писав би нічого...

Це почалося так. Я ніколи нічого не казав. Нічого. Мене змусив розговоритись Артюр Ґанат. Артюр — мій приятель, теж студент і теж медик. Ми здибались із ним на майдані Кліші. Це було після сніданку. Йому кортіло порозмовляти, а я тільки слухав.

— Не стіймо на вулиці, — запропонував він. — Краще ходімо куди-небудь. — Я покірливо ступив за ним; отак усе й почалося. — На терасі, — провадив він далі, — хоч яйця печи, ходімо он туди!

Посідавши, ми побачили, що вулиці пустельні, через спеку навіть машини не їздять. А коли дуже холодно, на вулицях тим паче нема нікого; я навіть пригадую, що він сказав про це:

— Парижани завжди вдають, ніби чимсь заклопотані, а насправді гуляють зранку до вечора, а коли надворі негода, дуже холодно або жарко й прогулянкам зась, їх не видно; всі вони поховалися по кав'ярнях, сьорбають каву з вершками й цмулять пиво. Отак-то! А кажуть, ніби живемо в сторіччя швидкості. Де вона, їхня швидкість? Усе правлять про великі зміни. А які? Насправді нічого не змінюється. Парижани тільки захоплюються собою, та й годі. В цьому теж нема нічого нового. Самі слова, — навіть нових слів не так-то й багато! Одне-два вряди-годи трапиться, та й край...

Гордо вирікши ці банальні істини, ми й далі сиділи в кав'ярні, знічев'я милуючись жінками.

Згодом заговорили про президента Пуанкаре, бо саме сьогодні вранці мала відбутися його інавгурація, далі про виставку хатніх собачок і мало-помалу підійшли до *Le Temps*, газети, в якій написано про те все.

— Ні, це справді чудова газета! — засперечався зі мною Артюр Іанат. — Тільки вона захищає французьку націю.

— Французьку націю й справді треба захищати, бо ж її не існує! — уїдливо відповів я, показуючи, що обізнаний не згірше.

— Отакої! Ні, нація є, і то чудова! — правив Артюр своєї. — Ба більше, це найкраща нація в світі, й хто цього не визнає — просто дурень! — А потім напавсь на мене ще дужче. Я, щоправда, тримався твердо.

— Це неправда! Нація, тобто те, що ти називаєш цим словом, — лише величезне зборисько таких голодранців, як я: замерзлих, каправих, із чиряками та нужею; їх зігнали до купи голод, холод, пошесті та болячки; вони прийшли сюди, переможені, з усіх кінців світу. Далі їм іти нема куди — не пускає море. Ось що таке Франція, отакі французи.

— Бардаму, — сумовито й поважно заперечив Артюр, — таж наші батьки не гірші від нас, нам не слід дорікати їм.

— Маєш слухність, Артюре, тут ти маєш слухність! Ті сповнені ненависті та покори, з'валтовані, окрадені, одурені йолопи й справді не гірші від нас! Ще б пак! Ми не міняємось! Не міняємо ні шкарпеток, ні господарів, ні думок або ж міняємо так пізно, коли вже й сенсу ніякого нема. Ми народжуємось із рабською відданістю і від неї й здихаємо. Ми дармові солдати, герої на весь світ і мавпи, що тямлять розмовляти, але кожне слово — страждання; ми всі — фаворити короля злиднів. Це він володіє нами! А коли нам забракне розуму, він нас душить... Ми щохвилини відчуваємо біля горла його пальці, вони не дають говорити, і треба добре пильнувати, коли хочеш бодай щось проковтнути... Він ладен задушити тебе за абищо! Це не життя.

— Бардамю, є ж і кохання!

— Артюре, кохання — це безмежжя, дароване кожному собаці, а я маю гідність! — відповів я йому.

— Що ж, тоді я скажу, що думаю про тебе! Ти — анархіст, оце й усе!

Гадаю, ви зрозуміли, що Артюр любив мудрувати, тож отакі були його прогресивні думки.

— Атож, я анархіст! І найкраще доведу це молитвою про соціальну помсту, молитвою, яку сам склав. Скажеш, якої ти думки про неї. Називається вона «Золоті крильця». — І я зачитав: «Господь рахує хвилини й шеляги, Господь розпачливий, ласолюбний і буркотливий, мов свиня. Оця свиня з золотими крильцями, яка моститься де завгодно, виставляючи черево, щоб його хто почухав, — це він, наш володар. Обіймімося ж, браття».

— Твої одкровення — ніщо проти життя, а я завжди обстоюю усталений порядок і не люблю політики. Коли батьківщина накаже мені пролити за неї кров, я, звичайно, не ухилитимуся й радо зголошусь. — Ось так відповів мені Артюр.

А війна й справді підкочувалася до нас, хоча ми цього й не усвідомлювали. Я відчув, що запаморочилась голова. Наша коротка, але гостра суперечка втомила мене. Крім того, мені стало прикро, бо гарсон, якому я не дав чайових, подививсь на мене як на скупиндру. Під кінець ми з Артюром остаточно замирились. Тепер наші погляди збігалися майже в усьому.

— Так, ти таки маєш слухність, — погодивсь я. — Адже хіба тут заперечиш? Ми всі сидимо на одній величезній галері й щосили веслуємо! Сидимо просто на цвяхах, які давно годилося б витягти! І яку маємо винагороду? Ніякої! Самі канчуки, злидні, брехливі балачки й усякі паскудства. «Ми працюємо!» — стверджують вони. А їхня праця — це найгірше з усього. І ми сидимо в смердючих трюмах, знесилено сапаємо й пріємо так, аж яйця мокрі!

А вгорі, на палубі, під свіжим вітерцем — господарі, ті, хто нічого не робить і тішиться гарними, рум'яними й напахченими жінками, що сидять у них на колінах. Потім нас виводять на палубу. Вони поправляють свої військові кашкети й виголошують промову: «Паскуди, почалася війна. Треба отих негідників, які живуть на батьківщині № 2, взяти на абордаж і потопити їхній корабель. Уперед, вперед! У них на борту є чимало потрібних нам речей. А тепер усі гуртом крикніть, щоб аж луна покотилась: “Хай живе батьківщина № 1!” Нехай вас чують здалеку. А хто найгучніше кричатиме, дістане медаль і цукерочку від Ісуса. Прокляття! А кого не заб'ють на морі, той завжди зможе загинути на суходолі, де смерть набагато проворніша!»

— Аякже, саме так! — потвердив Артюр, якого тепер, здається, було неважко переконати.

Тієї миті повз кав'ярню, де ми сиділи, проходив полк, попереду на коні гарцював полковник, та ще який хвацький і веселий! Побачивши його, я аж підскочив від завзяття.

— Піду побачу на власні очі, як воно там! — крикнув я Артюрові й пристав до полку, став у вояцькі лави.

— Фердінане, ти нічого не зрозумів!.. — розпачливо гукнув мені навздогін Артюр, мабуть, прикро вражений впливом мого героїзму на людей, які сиділи поряд.

Мене трохи розсердило, що він так сприйняв мій учинок, проте я не спинився, ішов нога в ногу з колоною вояків. «Я з ними, я лишусь з ними!» — казав я собі.

— Що буде, те й буде, тьхтію! — ще встиг я гукнути Артюрові, перше ніж полк із полковником та оркестром завернув за ріг. Отак воно тоді й сталося.

Після цього ми йшли ще дуже довго. Вулицям, здавалося, немає кінця, а з терас кав'ярень, привокзальних майданів, з ганків переповнених церков нас гучно вітали цивільні чоловіки та їхні дружини, кидали квіти. Ох, скільки ж у нас патріотів! Згодом патріотів поменшало. Став накра-

пати дощ, привітання лунали чимраз рідше. А далі нас уже ніхто не вітав.

То що, ми zostалися геть самі? Самі лиш колони та шерги? Замовкла й музика. «Зрештою, — сказав я собі, побачивши, як усе обернулось, — тут уже не до жартів. Треба все починати спочатку!» Я спробував тікати. Запізно! Цивільні тихо причинили за нами двері. Нас заманили до пастки, мов мишей.

Коли потрапив у військо, застряєш там надовго. Спершу нас посадили на коні, а потім, два місяці не даючи спшитись, поставили на ноги. Мабуть, коні обходились надто дорого. Одного ранку полковник не міг знайти свого огира — ординарець подався на ньому бозна-куди, певне, туди, де кулі дзижчали на так часто, як посеред дороги. Бо саме там зупинилися ми з полковником, якраз посеред дороги: я тримав планшет, а він писав на ньому накази.

Удалині на цій самій дорозі ледь видніли дві чорні цятки, що, як і ми, стояли посередині, але то були німці, що вже хвилин п'ятнадцять випускали по нас набої.

Полковник, певне, знав, чого вони стріляють, німці, можливо, теж, а от я, признаюся, не знав. Хоч як далеко зазираючи в пам'ять, я не міг пригадати, щоб бодай коли-небудь заподіяв німцям якесь зло. З ними я завжди був люб'язний і чемний. Німців я трохи знав, а хлопчиком навіть ходив до німецької школи в околицях Ганновера. Тоді й розмовляв їхньою мовою. Разом із купою галасливих бовдурів із водявими, злодійкуватими, немов у вовчєнят, очима я після школи ходив до недалекого лісу лапати дівчат, стріляти з арбалета й пістолета, який тоді можна було придбати десь за чотири марки. Ми цмулили підсолоджене пиво. Але відтоді й дотепер, коли німці стоять серед шляху й стріляють у наші черепки, навіть не спробувавши підійти й заговорити, між нами пролягла не просто відстань, а прірва. Так, змінилося багато.

Війна, зрештою, — це єдине, чого несила зрозуміти. Так далі не можна.

Може, з людьми сталось якесь дивне перетворення? Метаморфоза, якої я зовсім не відчув?.. Та хіба я міг її відчути? А проте, хоч як намагаючись збагнути, чому люди стали значнацька звіриною, мені ще дужче з неймовірною, нелюдською силою кортіло втекти від війни, бо все раптом видалось наслідком величезної помилки.

«У такій ситуації, — міркував я згодом, — нічого не вдієш, треба тільки тікати...»

Повз нас у гарячому літньому повітрі за два міліметри, може, за міліметр від скронь бриніли одна за одною довгі сталеві нитки, що їх натягали кулі, прагнучи заподіяти нам смерть.

Я ніколи не почувався таким непотрібним, як тоді під кулями й палючим сонцем. Мене ніби виставили на глум усьому світові.

Тоді мені минуло лише двадцять років. Удалині видніли покинуті ферми, порожні, незамкнені церкви: здавалось, ніби селяни на цілий день кинули свої хутори, подавшись на храм до далекого села, а все своє майно — левади, вози з задертими голоблями, лани, огорожі, шляхи, дерева, корів і навіть одного пса на ланцюгу — доручили нам. Мовляв, щоб ми, поки немає господарів, спокійно робили все, що нам заманеться. Який шляхетний учинок. «Та все ж, — міркував я, — якби ці люди нікуди не зникали, якби жили тут і досі, ми б не поводитись отак брутално! Отак ницо! В них на очах ми просто не посміли б!» Проте ніде нікого — ніхто нас не присоромить. Є тільки ми, немов молодята, які, коли гості розходяться, беруться до сороміцтва.

А сховавшись за дерево, я подумав: було б добре побачити Деруледа, що про нього я стільки чув: нехай би він розказав мені про свій стан, коли куля влучила йому просто в черево.